

DUNYOQARASHNI SHAKLLANISHIDA FALSAFANING O‘RNI

Davronov Ziyot Davronovich.*F.f.d., professor.***Salimov Baxriddin Lutfullaevich.***TDTr.U dotsenti.***Turdiqulov Asilbek Umirzoq o‘g‘li.***TDTr.U talabasi.*

Annotatsiya: Maqolada dunyoqarash – bu insonning ijtimoiy guruh yoki qatlamning voqelikka bo‘lgan munosabatini belgilaydigan tamoillar, qarashlar, qadriyatlar, e‘tiqodlari sistemasi ekanligi va dunyoqarash orqali insonlar hayotda o‘z yo‘nalishini topadi va shu yo‘nalish orqali faoliyat ko‘rsatishi, Dunyoqarashning shakllanishi tevarak atrofdagi borliq taraqqiyotiga bog‘liqligi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Dunyoqarash, borliq, inson, tabiat, jamiyat, aloqadorlik.

Abstract: The article states that worldview is a system of principles, views, values, and beliefs that determine the attitude of a social group or stratum to reality, and through worldview people find their direction in life and act according to this direction. Worldview It is analyzed that the formation depends on the development of the surrounding existence.

Key words: worldview, existence, human, nature, society, relationship.

Falsafa kishilarda dunyoqarashni shakllantiradi. Dunyoqarash bu kishilarning tevarak-atrof, ob‘ektiv reallikka bo‘lgan munosabatini belgilaydi. Dunyoqarash ijtimoiy ongning barcha shakllariga taalluqli unsurlardan tarkib topadi. Unda: falsafiy, ilmiy siyosiy, ahloqiy va estetik qarashlar katta rol o‘ynaydi. Ilmiy bilimlar dunyoqarash sistemasiga qo‘shilgach, insonning yoki guruhning tevarak-atrofidagi ijtimoiy va tabiiy reallikda bevosita amaliy yo‘l tutish maqsadiga xizmat qiladi. Falsafiy qarashlar esa dunyoqarashni butun sistemasining asosini tashkil etadi.

Dunyoqarash tabiat, jamiyat va inson tafakkuri taraqqiyotining eng umumiy qonunlarini ifoda etadi. O‘z davrida marksizm va marksistik partiyalar, o‘z masalalarini hal qilishda dialektik va tarixiy materializmga amal qilinmasa, (ya‘ni marksizm-leninizm falsafasiga) u vaqtda biryoqlamalik, sub‘ektivizmga, fikrlarning qotib qolishiga, tajribadan ajralib qolishga, hamma narsa va hodisalarni ilmiy tahlil qilish qobiliyatini yo‘qotishga va revizionistik yoki aqidaviy holatlarga hamda siyosatda yangilishlarga yo‘l qo‘yish hollariga tushib qolinadi, degan salbiy fikrlarni o‘rtaga tashlaganlar.

Hayot tajribasi shuni ko‘rsatyaptiki falsafa vazifasini bunday cheklab qo‘yish haqiqatga to‘g‘ri kelmas ekan. Aksincha yondoshish esa turli qarashlar va falsafiy muammolarni oydinlashtiradi. Borliqni tushunishda yaqindan yordam beradi.

Demak dunyoqarash – bu insonning ijtimoiy guruh yoki qatlamning voqelikka bo‘lgan munosabatini belgilaydigan tamoillar, qarashlar, qadriyatlar, e‘tiqodlari sistemasidir.

Dunyoqarash orqali insonlar hayotda o‘z yo‘nalishini topadi va shu yo‘nalish orqali faoliyat ko‘rsatadi. Dunyoqarashning shakllanishi tevarak atrofdagi borliq taraqqiyotiga bog‘liq. Marksistik falsafa falsafadagi asosiy masala: tafakkurning borliqqa bo‘lgan munosabati masalasi bilan dunyoqarashni qat’iy belgilab bergan edi. Bunday yondoshish inson faoliyatini, uning tafakkurlash jarayonini cheklab qo‘yishga olib keldi. Dunyoqarashni tor tushunishiga olib keldi. Aniqrog‘i, asosiy masala doirasida dunyoqarashni tushuntirishda materializm va idealizm lagerlaridan kelib chiqish lozim edi. Dialektik materializm tarafdorlari bo‘lsa, faqat shundaygina yondoshilganda ilmiy dunyoqarash paydo bo‘ladi deb targ‘ib qilib keldilar. Diniy dunyoqarashda bo‘lganlar idealistlar deb, hatto bu dunyoqarashdagilar qattiq tanqid ostiga ham olindilar. Aslida har bir shaxs qaysi dunyoqarashda bo‘lishidan qat’iy nazar olam hodisalarini o‘zining e‘tiqodiga qarab hal etishi, muammolariga individual holda yondoshib hal etishi lozim. Shaxsga ma’lum bir nazariy jihatni tirkab qo‘yish bilan dunyoqarashini shakllantirib bo‘lmaydi. Dunyoqarashni shakllanishi erkin bo‘lib, u zaruriyat asosida paydo bo‘lishi ham mumkin. Sababi, shaxslarda his tuyg‘u, harakat, tafakkur, turli qarashlar bir xil emas, shuning uchun ham dunyoqarashni ikki-uch yo‘nalish bilan bog‘lab qo‘yish haqiqatdan uzoqdir.

Dunyoqarash insonning faoliyati bilan bog‘langan. Shu faoliyatni o‘zi uning dunyoqarashini belgilab beradi. Dunyoqarash va faoliyat dialektik munosabatdadir. Bir-birini taqazo etadi. Binobarin, dunyoqarash singari, faoliyat ham borliqdan kelib chiqadi. Borliq ta’sirida bu ikkala jarayon harakatga keladi.

Dunyoqarash orqali hayotni tahlil qilish va fikrlash ehtiyoji tug‘iladi. Natijada inson o‘z dunyoqarashi orqali o‘z-o‘zini ham anglaydi. Tabiatda, jamiyatda tutgan o‘rnini mushohada qiladi. Dunyoqarash tarkibiga kiruvchi: ilmiylik, falsafiylik, ahloqiylik, diniylik, siyosiylik, huquqiylik, nafosatlilik kabilarda hamma insonlarni fikrlari va qarashlari bir xil emasdir. Bunday bo‘lishi ham mumkin emas. Ana shu ma’noda aytamizki, dunyoqarash ham turlichadir. Dunyoqarash bu faqat olamni u yoki bu tomondan aks ettirish degan gap ham emas, balki dunyoqarash olamga baho berish hamdir.

Dunyoqarash muammosi bu qotib qolgan va unga tegib bo‘lmaydigan jarayon emas. U ham davrlar o‘zgarishi bilan o‘zgarib boradi. Jumladan, O‘zbekiston Mustaqillikka erishgandan so‘ng insonlardagi dunyoqarashni o‘zgarishi fikrimizning dalilidir. Insonlarda hayotga bo‘lgan munosabat, ishlab chiqarishga, vatanga, kundalik hayotga o‘zgacha yondoshish shakllanadi.

Dunyoqarash dunyoni tushunish bilan bog‘liq. Undagi jarayonlarni hal etish bilan chambarchasdir. Dunyodagi harakat insonlarda turli hissiyot va tuyg‘ularini vujudga keltiradi. Insonlar tafakkurida voqealar mujassamlashadi. Natijada, bu jarayonlar yangi fikr va tasavvurlarni, tushuncha hamda kashfiyotlarni keltirib chiqaradi. Bu jarayonda insonga xos bo‘lgan xususiyatlar: iroda, idrok qilish jo‘shqin faoliyat paydo bo‘ladi. Shu ma’noda aytish mumkinki, dunyoqarash ikki bosqichdan iborat bo‘lib, birinchi bosqichda tevarak atrofni inson o‘zida aks ettirsa, ikkinchi bosqichda nazariy va amaliy xulosalarni keltirib chiqaradi. Bu jarayonlar uzviy aloqadadir, bir-birlarini to‘ldiraboradi.

Dunyoqarash nafaqat tabiatni, balki, ijtimoiy borliqni ham aks ettiradi. Aniqrog‘i, insonlarni turmush tarzi dunyoqarashda namoyon bo‘ladi. Dunyoqarash har bir avlodga ta’luqli bo‘lsada, avlodlar o‘zining ajdodlari dunyoqarashidan ham ma’lum sohalarini oladi va o‘z dunyoqarashini shakllantiradi. Bu sohada ham, vorislik, merosxo‘rlik amal qiladi. Dunyoqarash yo‘q narsadan paydo bo‘lmaydi, u oldingi faoliyat va qarashlar, urf-odatlar asosida rivojlanadi. Ya’ni o‘zidan oldingi ijtimoiy borliq, shart-sharoitlar moddiy nozne‘matlar ishlab chiqarish jarayonlari, jamiyat tuzilishi, hukmron idealogik qarashlar, ijtimoiy munosabatlar ta’sirida paydo bo‘ladi. Demak, jamiyatning, ijtimoiy guruhning faoliyati o‘zgarishi bilan dunyoqarash ham o‘zgaradi.

Dunyoqarashning o‘zgarishi, fan taraqqiyoti bilan ham bog‘liq. Fanning rivojlanishi tufayli insonlarda kundalik hayotga bo‘lgan munosabat ham o‘zgaradi. Masalan, hozirgi zamonda turli Yevropa mamlakatlarida yangi pedagogik texnologiyalar orqali o‘qish joriy qilinayotir. Bu jarayon Sharq mamlakatlarida «Uztoz-shogird» o‘rtasidagi munosabatni o‘zgarishiga olib keladi. Demak, bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqish mumkin. Fan taraqqiyoti inson his tuyg‘usi jarayonlarini ham kashf etilmagan tomonlarini ochib, insonning o‘zini o‘zi baholashi uchun yangicha yondoshishni o‘rtaga qo‘yadi va hokozolar.

Umuman, dunyoqarash haqida fikrimizni yakunlar ekanmiz, dunyoqarash insonlarda dunyo to‘g‘risida bir butun umumlashirilgan bilimlar, g‘oyalar, e’tiqodlarning to‘planishidir. Dunyoqarash ma’lum maqsadlarni ko‘zlab, o‘z faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan jarayondir.

Dunyoqarash shaxsiy va ijtimoiy bo‘lish bilan birga o‘zining tarixiy shakllariga ham ega. Ma’lumki, shaxsiy dunyoqarash har bir insonga tegishli bo‘lib, uning olamga bo‘lgan munosabatini bildirsa ijtimoiy dunyoqarashda ijtimoiy guruhlarning tevarak atrofga bo‘lgan munosabatlaridir. Bu jarayonlar ham o‘zaro bog‘liqdir, biri ikkinchisiz bo‘lmaydi. Bu ikkala dunyoqarashning paydo bo‘lishi tarixiy jarayonlarga bog‘liq. Qadim zamonlardan boshlab dunyoqarashning tarixiy shakllari rivojlangan. Ular qatoriga mifologik, diniy, falsafiy dunyoqarashlarni olish mumkin.

Falsafiy g‘oyalar milliy g‘oyaga tayansa kuchliroq bo‘ladi. O‘z navbatida falsafiy g‘oya milliy g‘oya va nazariyalarga ta’sir qiladi. Nazariyalar xalqning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy jarayonlarida namoyon bo‘ladi. “Vatan ravnaqi”, “Yurt tinchligi”, “Xalq farovonligi”, “Komil inson”, “Millatlararo hamjihatlik”, “Diniy bag‘rikenglik” kabilar umummilliy, falsafiy g‘oyalar qatoriga kiradi.

Falsafa milliy mafkuraga ham ta’sir etadi. Mafkura- ma’lum bir ijtimoiy guruh yoki qatlamning millat yoki davlatning manfaat va ehtiyojlarini, maqsad va intilishlarini, madaniy va ma’naviy tomonlarini ifoda etadigan g‘oyalardir. Mafkura va falsafa turli jarayonlarni o‘zida aks ettirsada, ular nisbatan o‘zaro bog‘liqdir. Mafkura har bir xalqning falsafiy hayotini o‘zida mujassamlashtirsa, bunday mafkura ishonchli va barhayot bo‘ladi.

REFERENCES:

1. Зиёд Давронов (2022). БИОЭТИКАНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ ҲАҚИДА. Academic research in educational sciences, TSDI and TMA Conference (1), 82-84.
2. Давронов, З. Д. (1990). Возможность и действительность. Фан.
3. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов. (2022) САНОАТ, ФАН-ТЕХНИКА ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ТАБИАТ, ЖАМИЯТ ВА ИНСОНИЯТ ҲАЁТИ БИЛАН ДИАЛЕКТИК АЛОҚАДОРЛИГИ. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3, Issue 11, 351-358.
4. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов. (2022) ЖАМИЯТНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ТАКОМИЛЛАШУВИДА БОШҚАРУВ ВА ТАРБИЯ САНЪАТИНИНГ ЎРНИ. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3, Issue 11, 359-365.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжиҳатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажагидир. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.